

Milko Kos

DONESKI K HISTORIČNI TOPOGRAFIJI KRANJSKE V SREDNJEM VEKU

Ob delu za Historičnotopografski leksikon Slovenije v srednjem veku se pojavljajo mnoga vprašanja, ki jih je treba rešiti. Zbral sem nekatere primere, ki se nanašajo na ozemlje nekdanje Kranjske. Objavljam jih v počastitev jubilaranta, ki je v svoji temeljni razpravi Starejša kranjska mesta in meščanstvo (1929) dal marsikateri dragoceni podatek za topografijo meščanskih naselij na kranjskih tleh.

Gračeno. — V oporoki koroškega vojvode Filipa z dne 19. julija 1279 se navajata Sycherberch in Gretschiu, s pripombo »ne vemo če to spada k cesarstvu ali ne« (utrum hoc ad imperium pertineat an non nescimus).¹ Prvi imenovani krajev je Zumberk, drugi se v virih 14. in 15. stoletja še večkrat imenuje (Grachan, Gratschach, Gratschan, Gratschen, Gratsche, Gratse, Greczhin in podobno). Nekateri podatke zanj je zbral L. Hauptmann,² nekatere za topografijo kraja pomembne dodajam. Stolp oziroma grad Gračeno se še nekolikokrat navaja (haus die veste ze Gratsche 1323, verast vnd herschaft Gratschach 1451, turn zu Gratschach, Gradschach;³ 1436 tudi fevdstvo »von Gratschan«).⁴ Okraj Gračeno (districtus Grachan), tako so trdili v Zagrebu, je spadal pod zagrebško škofijo, z njim seveda tudi cerkev »de Grachan« (1339 nov. 9).⁵

R. Lopašić je bil mnenja, da je ta »districtus Grachan« fara Sv. Križ (danes Podbožje) ob Krki na Dolenjskem.⁶ Enako L. Hauptmann, s tem da bi bilo staviti grad »Gračani« v Stari grad pri Sv. Križu ob Krki.⁷

Ta lokalizacija ne drži. Gračeno je bil manjši grad ali stolp nad današnjo vasjo z značilnim imenom Podgračeno ob avtomobilski cesti na odseku med Čatežem pri Brežicah in Bregano. Po prijaznem sporočilu

¹ H. Wiessner, Monumenta hist. ducatus Carinthiae 5, 246.

² Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer, I. Abt., 4. Teil (1929), 350, op. 4.

³ Listina 1323 maj 6, v Drž. arhivu na Dunaju. — Notranjeavstrijska fevdalna knjiga v Drž. arhivu na Dunaju, kod. W 724, fol. 261. — Chartular der Grafen von Cilli, kod. B 360, fol. 160a, 161, 161', v Drž. arhivu na Dunaju.

⁴ Fevdna knjiga grofov celjskih, kod. 963 fol. 89', v Državnem arhivu na Dunaju.

⁵ I. Tkalčič, Monumenta hist. episcopatus Zagradiensis 2, 93. — T. Smičklas, Codex diplomaticus 10, 503, n. 353.

⁶ R. Lopašić, Zumberak (1881), 18 d.

⁷ L. Hauptmann, Erläuterungen, 350. — O postanku hrvatske granice prema Kranjskoj, Šišićev zbornik (1929), 97.

dr. Ivana Brlića iz Jesenic pri Mokricah, ki mi ga je posredoval prof. Stanko Škalar, upravnik Posavskega muzeja v Brežicah, so nad Podgračenim še vidne razvaline gradu, ki ga ljudstvo imenuje Čičov grad (pismo z dne 9. septembra 1964).

Cerkveni distrikt in cerkev »de Grachan« iz 14. stoletja se nanašata na faro v Čatežu pri Brežicah s cerkvenim patronom sv. Jurijem, leta 1323 S. Georgius.⁸ Brod pri gradu »Gratschach« in brodnikovo hišo omenjen l. 1473 je iskati torej na Savi, ne na Krki.⁹

Iz kostanjeviškega okoliša je izšla v drugi polovici 12. stoletja pod vodstvom rodu Spanheimov politična in kolonizacijska osvojitvev ozemlja onstran spodnje Krke in v Gorjance. Uspeh je premaknitev kranjskih meja na škodo Hrvatske od spodnje Krke v Žumberk.¹⁰ V drugi polovici 13. stoletja so še nekaj vedeli o nekdanji politični pripadnosti tega ozemlja pod Hrvatsko, zato v Filipovi oporoki iz leta 1279 dvom, ali spadata Žumberk in Gračeno pod »imperij« ali ne.

Tudi v cerkvenem oziru je pripadalo ozemlje onstran spodnje Krke sprva pod zagrebško škofijo oziroma njen kapitelj, s politično osvojitvijo s kranjske strani pa je prešlo pod oglejski patriarhat. Žumberk (Sicherberch) je 1296 v seznamu fara dolenske Marke, ta in pa Čatež (S. Georgius) pa 1323 v seznamu oglejskih fara.¹¹ Zagrebška škofija pa ni popustila oziroma pozabila na svojo posest, zato trdi zagrebški kapitelj celô še v 16. stoletju, da mu pripadajo desetine v fari Gračeno (Grathyan) — Čatež.¹²

Za Žumberk je še v zadnjih desetletjih Avstro-Ogrske šel spor komu pripada, avstrijski ali ogrsko-hrvatski državni polovici. Žumberk je prišel leta 1881 provizorično pod upravo bana Hrvatske in tam ostal, kajti avstrijska in ogrsko-hrvatska vlada se glede pripadnosti nista mogli zediniti.¹³ Danes je Žumberk v okviru meja republike Hrvatske, Gračeno pa republike Slovenije. Mejna rečica za ta okoliš je proti vzhodu Bregana, kakor že leta 1311, ko pravi popis posesti koroškega vojvode na Kranjskem, da pripada njemu »turn Gračeno v Marki vse do Bregane« (Gratse der turn auf der Mark uencz auf die Briganie).¹⁴

Koseze. — Na ozemlju nekdanje Kranjske je pet vasi z imenom Koseze. 1. Koseze jugovzh. od Vodice na Gorenjskem, 2. Koseze pri Ljubljani, 3. Koseze med Domžalami in Moravčami, danes imenovane glede na tiste pod 4. Spodnje, 4. Koseze Pri Pečeh vzh. od Moravč, danes imenovane Zgornje, 5. Koseze pri Ilirski Bistrici na Notranjskem.

⁸ G. Bianchi, Documenti per la storia del Friuli 1. 592.

⁹ 1473, apr. 27, Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark 9 (1893), 293.

¹⁰ I. Hauptmann, Erläuterungen, 406 in Šišičev zbornik. 98.

¹¹ G. Valle, Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV (Studi e testi 96, 1941), 36 in zgoraj opomba 8.

¹² J. Barle v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko 11 (1901), 191.

¹³ I. Hauptmann, Erläuterungen, 480.

¹⁴ A. Dopsch v Mittheilungen des Instituts f. österr. Geschichtsforschung 22 (1901), 457, 461. — Dopsch misli pri Gratse na grad Gracarjev turn (ali Tolsti vrh), jugovzh. od Sentjerneja.

Za znanim in objavljenim toponimičnim podatkom za te Koseze imenovane vasi dodajam iz starejše dobe še nekatere nove, zanje posebno značilne, prav tako pa tudi še nekatere v literaturi doslej nena-vedene podatke o kosezih in koseščinah na Kranjskem, nabrane ob delu za Historičnotopografski leksikon Slovenije v srednjem veku. Utegnili bi priti prav tistemu, ki bi napisal monografijo o kosezih na Kranjskem, ki jo naša historična literatura še pogreša.

Koseze jugovzh. od Vodice na Gorenjskem, imenovane 1265 »aput Edelingen«, se leta 1322 (nov. 21) navajajo kot Sledeling, leta 1337 (dec. 6) pa »dacz (cze) Edling«.¹ — Koseze pri Ljubljani, v listinah iz 15. stoletja po ondodni cerkvi večkrat »Koseze pri Sv. Marjetici« (Edling bey sand Magreten, prvič 1414 jul. 8) se omenjajo tudi z domačim imenom, prvič po meni znanih virih ne leta 1526, kot sem to svoj čas navedel (Kasses), marveč že poprej: v urbarjih stolnega kapitlja v Ljubljani iz l. 1497 do 1500 (in Kasesich, Kasesich) in v registru cerkve Šentvid pri Ljubljani (S. Margaretha zu Kasesse).²

Spodnje in Zgornje Koseze niso mogoče naselje, ki so ga tako označevali glede na sosesčino, kot večkrat pri krajevnih imenih te vrste, saj sta kraja narazen okoli 10 km zračne črte. Za Spodnje Koseze mi je znana najstarejša označba iz l. 1341 (mar. 18) »cze Presteryach pei den Edlingen«, v vasi Preserje pri kosezih, to je vasi Koseze.³ — Za Zgornje Koseze mi je pa znana najstarejša omemba Edling iz l. 1414 (febr. 26), z domačim imenom pa leta 1445 (okt. 11) »zu Edling oder zu Chassesy ... im (!) Marewtscher pharre«, Koseze v Moravški fari.⁴

Za Koseze pri Ilirski Bistrici sem zbral podatke iz starejše dobe v svoji razpravi Postanek in razvoj Kranjske.⁵ Dodal bi še Edlinch v oglejski listini iz l. 1398 (maj 25) in Edling iz sto let kasnejšega premškega urbarja.⁶

Kraje, v katerih se omenjajo kosezi in koseščine na ozemlju nekdanje dežele Kranjske navajata J. Zontar in B. Grafenauer.⁷ Tiste v fevdni knjigi celjskih grofov iz l. 1436, v deželnu knežji fevdni knjigi iz let 1457

¹ F. Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch ... Krain*, 2, 278. Sedaj tudi: H. Appelt - G. Pferschy, *Urkundenbuch des H. Steiermark* 4 (1960), 127. H. Wiessner, *Monumenta hist. duc. Carinthiae* 8, 186, št. 640. — Listina iz l. 1337 v Drž. arhivu na Dunaju, Regest v *Archiv f. vaterländische Geschichte und Topographie* 9 (1864), 114, toda brez navedbe Kosez.

² *Geografski vestnik* 23 (1931), 161. — Urbarji (fol. 96; str. 138, 158, 165) in Register (str. 222) v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

³ Listina v Drž. arhivu na Dunaju; tudi listini 1346, jan. 21 (zu den Edlingen des neuen hieben sint) in 1350, mar. 16, prav tam.

⁴ Obe listini v Drž. arhivu v Ljubljani. — Drugo navaja L. Hauptmann, *Karantanska Hrvatska*, Zbornik kralja Tomislava (1923), 298, objavlja pa jo B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, 7. zvezek, 79.

⁵ *Glasnik Muzejskega društva* 10 (1929), A. 39.

⁶ V. Joppi v *Archeografo Triestino*, nuova serie, 17 (1891), 315 d., št. 319. — *Srednjeveški urbarji za Slovenijo* 3, Urbarji Slovenskega Primorja 2, 248.

⁷ J. Zontar, *K zgodovini prevredbe koseščin v kupna zemljišča*, Slovenski pravnik 54 (1940), 286—288. — B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, SAZU, Razred za zgod. in družbene vede, Dela 7, 1952, 330 d.; *Hrvati u Karantaniji*, Historijski zbornik 11/12 (1958-9), 216, z zemljevidom; *Zgodovina slovenskega naroda* 1 (1964), 356—360.

do 1460 in v radovljiškem urbarju iz l. 1579 ima zabeležene L. Hauptmann.⁸ Vasi v radovljiškem urbarju iz l. 1498, v katerih se omenjajo kosezi in koseščine navaja J. Mal, dodati pa bi bilo še Podhom (fol. 75), Studor (fol. 93, 111) in bohinsko Srednjo vas (fol. 93, 111).⁹ Velik del dvajsetih v radovljiškem urbarju iz leta 1498 v Bohinju omenjenih kosezov se po njihovih imenih in priimkih ter po hišnih imenih dá lepo porazdeliti na kmetiska posestva v Studorju in Srednji vasi, o čemer smemo pričakovati razpravo Fr. Ceklina.

Kaže se, da so v kasnejši dobi koseze na Gorenjskem imenovali tudi dinstmane. Dinstman pa je postal tudi priimek, Dežman.¹⁰ Enačili so jih z nižjimi ministeriali ali malimi vitezi; od teh prevzet naziv dinstman, človek, ki je dolžan opravljati določene službe. J. Mal opozarja iz radovljiškega urbarja iz l. 1498 na Lenarta Dinstmana iz Žirovnice, ki plačuje od svoje koseščine (edtlthumb) in na Miklava Dinstmana v Kovoru pri Trziču.¹¹ Dodati bi bilo, da ima po radovljiškem urbarju iz l. 1579 (v Državnem arhivu v Ljubljani) Lenart Diennstman v Žirovnici, ki je z ozirom na ime in priimek očitno naslednik tistega iz l. 1498, posest, ki se imenuje fevdna huba (lehenhueben) in da ima zanjo fevdno pismo. Po istem urbarju (1579) ima v Brdih (in Egkhen) pri Radovljici Petter Diennstman koseščino (edlthumb), za katero ima fevdno pismo od grofov Ortenburških in Celjskih. Primer Lenarta Dinstmana s koseščino v Žirovnici v časovnem razmiku 80 let (1498, 1579), kaže, da je bila njegova koseščina dedna v istem rodu.

Po radovljiškem urbarju iz leta 1498 se omenja Lenart Dinstman v Žirovnici, starem naselju kosezov-edlingov, Miklav Dinstman pa ima hubo v Kovorju, naselju sredi med vasmi Križe, Popovo in Brezje, kjer se okoli l. 1400 omenjajo kosezi.¹²

Po radovljiškem urbarju iz leta 1579 je najti priimek Dinstman skoraj le v vaseh kjer se v prejšnjih časih omenjajo kosezi-edlingi: Žirovnica, Dobrava pri Kamni Gorici (v sosednji Lipnici 1457—1460 kosezi),¹³ Podhom in Gorje pri Bledu.

Nedaleč Dobrave pri Kamni Gorici je v vasi Češnjici po urbarju loškega gospostva iz l. 1501 plačeval neki dinstman (dinstmanus) o božiču eno mero ovsu in enega petelina. Njegova kmetija, ki jo je imetnik imel v fevdu od freisinškega škofa je 1569 označena kot koseški dvorec (Edlinger-Hoff). Najmanj v razdobju 1530—1586 je bil na tej kmetiji gospodar Ahac Dienstman. Dolžan je bil opravljati za koseze značilno službo s konjem, ki je prešla tudi na njegove naslednike na gruntu vse

⁸ Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu, SAZU, Razred za zgod. in družbene vede, Dela 10 (1954), 111, op. 20.

⁹ Radovljiški urbar 1498, v Drž. arhivu v Ljubljani. — J. Mal. Ist das Edlingerproblem wirklich unlösbar? Südost-Forschungen 22 (1963), 160.

¹⁰ K. Strekelj, Zur slawischen Lehnwörterkunde, Denkschriften dunajске akademije, Phil.-hist. Klasse, 50, 15.

¹¹ J. Mal, Südost-Forschungen 22 (1963), 149, 160.

¹² Wl. Milkowicz z Mitth. des Musealvereines f. Krain 3 (1890), 44—48.

¹³ L. Hauptmann, Staroslovenska družba, 111, op. 20.

tja do 18. stoletja, ki pa niso bili več Dinstmani marveč imeli priimek Rožman.¹⁴

Po briksenškem urbarju iz leta 1602 v Državnem arhivu v Bozenu (fol. 225, 230) se imenujejo ljudje s priimkom Dinstman v dveh vaseh, v katerih se poprej navajajo kosezi: Višelnica (Maida Dienstmann) in Podhom pri Bledu (Primas Dienstman).

Ob dinstmanih bi navedel še adelnana (»plemenitega človeka«) leta 1458 v vasi Olševku severovzh. od Kranja, kjer se 1248 omenja nek libertinus, leta 1306 pa dva koseza (edlinga).¹⁵

Do sedaj znanim krajem, omenjenim v zgoraj navedenih razpravah, v katerih se na kranjskih tleh navajajo kosezi in koseščine dodajam še nekatere, oziroma spopolnujem že znane podatke.

Brda pri Radovljici, *Češnjica* vzh. od Kroke in *Kovor* pri Trziču (gl. str. 142).

Skopačnik pri Želimljem. 1463, Hannsse edling von Skoposnik.¹⁶ Ta kosez je spadal v skupino izanskih kosezov, ki se omenjajo v Iški vasi in Brestu. V Brestu 1463 Gerne edling von Brest, ki pa je takrat že podložnik (man) kostanjeviškega samostana; ta je imel v Brestu posest od okoli l. 1330 dalje.¹⁷ V vicedomskem urbarju iz l. 1496 se navajajo »edlinger zw Ygdorff«.¹⁸ Na Igu je 1406 pečatnik neke listine Erhard der Pawer von Yeg, ki ga imam za koseza.¹⁹

V *Troščinah* severovzh. od Grosupljega plačujeta 1483 in 1485 turjaškemu gospodstvu dva koseza (edling), oba z imenom Hannse, vsak po en star ovs, enega kozlička in enega kopuna.²⁰

V *Hrastju* jugozah. od Šentjerneja na Dolenjskem se omenja 1436 koseščina (edlingtumb).²¹ Spada v skupino koseščin, ki se navajajo v bližnji Orehovici in Vrhpolju. »Plemenite in kliente« (nobiles et clientes) avstrijskega vojvode omenjene l. 1308 v Orehovici (Orchiniz) imam za koseze.²² L. 1433 je bilo v tej vasi deset kosezov (edlinger).²³

¹⁴ P. Blaznik, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4 (Urbarji freisinske škofije), 312. — P. Blaznik, Zemljiška gospodstva na besniškem ozemlju, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 2 (1953), 245—246, 271. — Urbarji (urad Poljšica) freisinskega loškega gospodstva od 1560 dalje v moji lasti.

¹⁵ F. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch... Krain 2, 123. — Listina iz l. 1306 v Državnem arhivu na Dunaju. — Velešovski urbar iz l. 1458, fol. 35, v Državnem arhivu v Ljubljani.

¹⁶ Turjaški urbar, nekdanj v arhivu na gradu Turjaku.

¹⁷ K. Kovač v Carnioli 2 (1911), 53. — Kostanjeviški urbar iz dobe okoli 1340, fol. 10' (Vrezsen), v Državnem arhivu v Ljubljani.

¹⁸ V Državnem arhivu v Ljubljani, vicedomski akti, fasc. I 54a.

¹⁹ F. Komatar v Mittheilungen des Musealvereines f. Krain 20 (1907), 168.

²⁰ Urbarja, nekdanj v arhivu na gradu Turjaku.

²¹ Fevdna knjuga grofov celjskih, kod. 963, fol. 31, v Državnem arhivu na Dunaju.

²² T. Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae 8, 153.

²³ Mittheilungen des Musealvereines f. Krain 14 (1901), 58.

O kosezih okoli Zagorja je zbral nekatere podatke A. Dimitz.²⁴ Za starejšo dobo bi bilo dodati listino z dne 14. jul. 1433, ki omenja koseze, ki spadajo pod Gamberk (die edlinger... gen Gallenberg) in ki prebivajo v zagorski dolini (tal genant der Seger darinne die edlinger sitzent).²⁵

Podreča. — Tako se imenuje vas na Sorškem polju, rojstni kraj pesnika Simona Jenka. Ime je razložil Fran Ramovš. Izhaja od latinskega patriarca, ki ga je slovenščina prevzela kot podrēka.¹ Beseda podrēka za patriarha Slovincem in Hrvatom v starih časih ni bila neznana. V Istrskem razvodu, obsežni razmejitveni listini o goriški, oglejski in beneški zemlji v Istri, ki kaže glede nastanka v sedanji redukciji v drugo polovico 15. stoletja, se oglejski patriarh na mnogih mestih imenuje podrēka.² V Beneški Sloveniji je razširjen rodbinski priimek Podreka. Peter Podreka (1822—1889) je bil eden beneško-slovenskih piscev.

Da je Podreča (vas) res »patriarhova vas« kažejo zapisi imena v listinah iz 14. in 15. stoletja, ki glase »Patriarchsdorf« in podobno. Najstarejši meni znani je iz leta 1334.³

Zakaj se ta vas na Sorškem polju imenuje patriarhova? Mislim, da je to antiteza k vasem na bližnjem ozemlju freisinškega škofa na Sorškem polju. Te so »škofje vasi«, z mestom Škofjo Loko na čelu, ki je s tem pridevkom po moji vednosti v 14. stoletju prvič zapisana kot »škofja« (1370, 1371).⁴ Podreča je vas na ozemlju, ki je pripadalo v srednjem veku v cerkvenem in nekaj časa tudi v svetovnem oziru pod oglejskega patriarha-podrēko, na ozemlju Kranjske marke, podeljene leta 1077 prvič in leta 1093 drugič Ogleju.

Na vzhodni strani freisinškemu škofu pripadajočega ozemlja s središčem v Škofji Loki je »patriarhova vas« Podreča, na zahodno stran tega ozemlja je pa obsežno patriarhovo zemljiško gospostvo Tolminsko. Za tistega, ki je prebival na freisinško-škofjem ozemlju je bilo Tolminsko v srednjem veku partiarhat (patriarchatus, partiarchtum).⁵

Ni pa Podreča na Sorškem polju edina vas tega imena na Slovenskem. Pri Domžalah je vas Podrečje, ki se 1437 imenuje Patriarchalis

²⁴ Die Edliger in Sügor (Sagor), Mittheilungen d. histor. Vereines f. Krain 19 (1864), 15—17.

²⁵ Listina v Državnem arhivu na Dunaju.

¹ Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika (1936), 41.

² M. Kos, Studija o Istarskom zavodu, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 240 (1931), 160, 201.

³ F. Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli (1883), 164.

⁴ Listine 1370 maj 19, 1370 maj 25 in 1371 maj 18 (Schofialocha, Scophialocha) v Kapiteljskem arhivu v Kopru.

⁵ P. Blaznik, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4 (Urbarji freisinške škofije), 153 (1291), 202 (1318), 275 (1396-7).

villa, 1464 pa Patriarchsdorff, po starem »na Podrecic.«⁶ Zakaj je ta vas »patriarhova« ne bi vedel reči.

V urbarju gornjegrajskega samostana iz leta 1426 je naveden med podložniki v uradu Tirovsek Primos am patriarchum, 1453 pa v neki listini kmetija nekega kmeta z imenom Patriarch. Po izdajatelju teh tekstov Ign. Orožnu je to kmet z imenom Podrečnik; po njegovem mnenju je bil to verjetno poprej patriarhov podložnik.⁷ Gornjegrajsko je prejela oglejska cerkev leta 1140.⁸

Oglejska cerkev je imela na kranjskih tleh obsežno zemljiško posest s središči okoli Cerknice, Loža in na Blokah. Vasi na Blokah leže l. 1379 v »patriaršiji« (in dem patriarchthumb ze Oblakh in der gegent).⁹ »Patriaršija« na Blokah s patriarhovimi vasmi, v sosesčini pa »menišija« severno od Cerknice, z vasmi, ki so jih imeli menihi samostana v Bistri.

Unec-Planina na Notranjskem. — Goriški grof Engelbert je leta 1217 oprostil podložnike stiškega samostana plačevanja carine v svojem trgu ob reki Uncu. Tako glaseč zapis ima stiški historiograf P. P. Pucelj (1669—1721) v svojem rokopisnem delu o Stični in ima ga tudi A. Steyerer (1673—1741) v svojem tudi rokopisnem delu *Collectanea manuscripta*.¹ Beležko o trgu ob reki Uncu so objavili F. Schumi, Fr. Kos in H. Wiesflecker.²

Danes nam je znan tekst zadevne listine v celoti; v prepisih J. Fontaninija v Državnem arhivu v Benetkah »iz stiškega arhiva«.³ Ta kaže, da je Pucelj netočno posnel vsebino listine; o kakih podložnikih Stične, ki naj bi bili oproščeni plačevanja carine ni govora. Trg ob reki Uncu spada med najstarejše na ozemlju Kranjske omenjene trge. Omenja se zopet l. 1300 (junij 20), ko je neka listina datirana »v Uncu trgu« (Moune in foro).⁴

Poleg trga pa se navajata še grad Unec in vas Unec. Grad Unec se omenja 129 kot »castrum Mov^entz«, kastelan (burkgraf) »ze Movncz« pa 1307.⁵

⁶ Listina 1437 apr. 18, v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani. — A. Koblar v *Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko* 6 (1896), 136.

⁷ Ignaz Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg* (1876), 189, 228.

⁸ *Gradivo za zgodovino Slovencev* 4, št. 157.

⁹ *Mitteilungen des Musealvereines f. Krain* 19 (1906), 116.

¹ *Idiographia sive rerum memorabilium monasterij Sitticensis descriptio* (končano 1720), v Državnem arhivu v Ljubljani, str. 20. — *Collectanea manuscripta*, zv. 12, str. 273, rokopis 115/2, v Državnem arhivu na Dunaju.

² *Urkunden- und Regestenbuch des H. Krain* 2, 24. — *Gradivo za zgodovino Slovencev* 3, 277. — *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten*, 1 (1949), 103, št. 379.

³ *Archivio di Stato, Secreta Archivii proprii G. Fontanini* (starejša označba: *Miscellanea Fontanini*, II, 331, sign. 647).

⁴ *Schumiye Archiv für Heimatkunde* 2, 243.

⁵ 1295 maj 13, listina v Državnem arhivu na Dunaju. — 1307 avgust 22 (*Fontes rerum Austriacarum*, II. Abt., 35, 40).

Vas Unec: 1307 Mavntz, 1333 Mauncz poleg Nove vasi, vasi »Smogor« in Ivanjega sela med vasmi, ki leže v okolišu Planine; 1359 dorff ze Mauncz.⁶

Kaže se, da je imela označba Unec pokrajinski pomen v okolišu izvira reke Unca. Z njo so označevali reko, vas, grad in trg. Vas tudi, čeprav je od nje do reke več kot dva kilometra. Reka in vas sta označbo Unec obdržali, ne pa grad in trg.

Grad, ki je še 1295 in 1307 Unec, ima poslej označbo, ki glasi v slovenščini in je danes tudi uradna Hošperk, nemško Haasberg.⁷ Ta grad je bil že v Valvasorjevih časih v razvalinah, leži na 703 m visokem hribu, danes Stari grad imenovanem.⁸ Najstarejša meni znana označba za Haasberg-Hošperk je iz l. 1333: gradišče in gora, ki se imenuje Hazperch (purchstal vnd den perg der da haizzet der Hazperch).⁹ Naletimo pa tudi na označbo grad v Planini (vest dacz der Alben, 1398).¹⁰

Pa tudi trg ob reki Uncu ni več Unec kot l. 1300, marveč Planina. To je današnja Gorenja Planina, kjer je bila carinska postaja, ki se po moji vednosti omenja prvič 1374 (maut wegen zu der Alben) in trg (1449 apr. 3, zu der Alben in dem markcht).¹¹

Trg Planino pa razlikujejo srednjeveške listine od vasi Planine, danes Spodnja Planina, kjer je cerkev sv. Marjete. Sand Margreten pey der Albn, 1361; ze der Alben in dem dorff sand Margrethen, 1368; dorf ze Sand Margarethen, 1398; dorff zu der Alben v razliko od zu der Alben in dem markcht, 1449.¹²

1217

Goriški grof Engelbert osvobodi v svojem trgu ob reki Uncu na prošnjo stiškega opata Pernolda njegov samostan carine od samostanskega blaga, v katerokoli shrambo bi se peljalo.

Noverint tam praesentium aetas quam futurorum posteritas, quod ego comes Engelbertus de Gorizia, ad petitionem venerabilis abbatis Pernoldi de Sittich, praefato contuli monasterio, quod nullum perpetualiter in foro meo, quod situm est apud fluvium qui dicitur Vnze, de bonis suis, quae ad cellaria, ubicunque sint posita, portantur, persolvant telonium. Et ne factum illud per posteros meos irritetur idem factum per impressionem sigilli mei corroboraui.

⁶ 1307 avg. 22, kot pri opombi 5. — 1333 julij 31, dörfer... die gelegen sint ozu der Alben in der gegende (listina v Državnem arhivu na Dunaju). — 1359, jul. 27, listina v Državnem arhivu na Dunaju.

⁷ Oblika Hošperk v listini italijanske provenience iz l. 1386: Hosperch (V. Joppi v *Archeografo Triestino*, nuova serie, 17, 299, n. 305).

⁸ O tem gradu z upodobitvijo razvalin Valvasor, *Ehre*, 11. knjiga 267.

⁹ 1333 julij 31, listina v Državnem arhivu na Dunaju.

¹⁰ Urbarji Slovenskega Primorja 3, 131, 132.

¹¹ 1374 (Oesterreichische Akten, Görz, fasc. 24, Abt. 7, v Državnem arhivu na Dunaju). — 1449 (B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, 11/95, listina v Državnem arhivu na Dunaju).

¹² 1361 mar. 23, kod W 394, fol. 62' Registraturnbuch der Grafen von Görz, v Državnem arhivu na Dunaju. — 1368 junij 17 (*Mitteilungen des Musealvereines f. Krain* 19, 54). — 1398 (M. Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 3, 132). — 1449, kot pri opombi 11.

Et hoc sub testimonio fratris mei illustris comitis Meinhardi, Hainrici de Prem et fratris sui Hugonis de Tewino, domini Werenhardi castellani, domini Rupatonis, pincernae, domini Adeboldi de Hopfenbach et aliorum multorum. Facta sunt haec anno dominicae incarnationis M. C. C. XVII.

Med pričami listine o trgu ob reki Uncu iz l. 1217 se omenjata tudi Henrik iz Prema in njegov brat Hugon iz Devina, kar potrjuje sorodstvo in povezavo rodbin Devin-Momjan-Prem. Henrik iz Prema je 1234 ujec Odalskalka iz Momjana-Devina.¹³ Druge priče, razen kastelana Werenharda, so znane tudi iz drugih listin tistega časa (prim. Gradivo za zgodovino Slovencev 5, imenik oseb).

¹³ Gradivo za zgodovino Slovencev 5, 617. — M. Kos, Urbarji Slovenskega Primorja 3, 50.

BEITRÄGE ZUR HISTORISCHEN TOPOGRAPHIE VON KRAIN IM MITTELALTER

Zusammenfassung

Im Beitrage werden bisher unbekannte Angaben über Gračeno, Edlingersiedlungen, Podreča und Unec-Planina (mit der Urkunde aus d. J. 1217) veröffentlicht.